

Matjaž Uršič

FLUIDNO PROSTORSKO NAČRTOVANJE IN KOMUNIKACIJSKI PROCES Z DELEŽNIKI – PREDNOSTI IN DILEME VZPOSTAVLJANJA KOMUNIKACIJSKO ODPRTEGA PROSTORSKEGA NAČRTOVANJA

IZVLEČEK

Problematika fluidnosti v kontekstu zagotavljanja nenehne večsmerne izmenjave in ustrezne analize, predelave, uporabe izmenjanih informacij med različnimi deležniki v procesu prostorskega razvoja je tesno povezana s problematiko vzpostavljanja trajnostnega prostorskega načrtovanja. Stranski proizvod posegov v prostor je pogost komunikacijski šum, ki se ga opaža pred implementacijo prostorskih projektov in po njej, kjer prihaja do različnih problemov in konfliktov, ki so povezani z nezmožnostjo vzpostavljanja ustreznih komunikacijskih kanalov in participacijskih mehanizmov med vpletenimi akterji. V članku bomo naprej analizirali koncept in komponente fluidnega prostorskega načrtovanja, nato pa se usmerili k orisu razkoraka med pričakovanji in zmožnostmi tovrstnega načrtovanja v sodobnem družbenem kontekstu. Analiziran bo poskus praktičnega vzpostavljanja fluidnega prostorskega načrtovanja v norveškem mestu Tromsø ter komunikacijski zaplet pri prenovi bežigrskega stadiona in iskanju lokacije NSRAO v Sloveniji.

KLJUČNE BESEDE: fluidno prostorsko načrtovanje, participacija v prostorskem načrtovanju, komunikacijski proces v prostorskem načrtovanju, Tromsø, Slovenija

A fluid spatial planning and communicative process with stakeholders – Advantages and dilemmas of establishing a communicatively open spatial planning process

ABSTRACT

The problem of fluidity in the context of ensuring the continuous multidirectional exchange of information between different stakeholders in the spatial development process is closely related to the problem of establishing sustainable spatial planning. The by-product of spatial interventions is often seen in 'communication noise' identified as the inability to establish appropriate communication channels and participatory mechanisms among the actors involved. The article first analyses the concept and components of fluid spatial planning and then describes the gap between the expectations and capabilities of such planning. Three case studies are presented – an attempt to practically apply fluid spatial planning in the Norwegian city of Tromsø, the case of renovation of the Bežigrad stadium and the search for a low and medium radio-active waste site, both in Slovenia.

KEY WORDS: *fluid spatial planning, participation in spatial planning, communication process in spatial planning, Tromsø, Slovenia*

1 Uvod

Metafore fluidnosti in tokov se vse pogosteje uporabljajo za opise družbeno-prostorskih sprememb in stanj, v katerih se nahajajo sodobne družbe. Različni avtorji (Urry 2000; Hillier 2007) z njimi opisujejo zlasti pogoje radikalnih nejasnosti, negotovosti, turbulentnosti in tveganj, ki jih sprožajo procesi povezovanja, mreženja, naraščajoče mobilnosti ljudi ter pretoka blaga in informacij. Bauman (1998; 2000) v tem pogledu meni, da je trda, težka moderna prešla v tekočo, utekočinjeno moderno. Nestabilnosti v sodobnih družbah podobno ocenjujeta Beck (1992) in Giddens (1990), ki delovanje družbenih sistemov povezujeta s konceptom tveganja oz. družbe tveganja. Dogodek, ki se zgodi na drugem koncu sveta, ima zaradi globalizacijskih procesov lahko pomembne učinke v našem prostoru. Pri tem velja opozoriti, da skladno z naraščanjem globalne nestabilnosti prihaja tudi do naraščanja kompleksnosti v podsistemi sodobnih družb, kar sproža različne odzive institucionalnih akterjev, ki skušajo korigirati delovanje oz. zmanjšati nestabilnosti in tveganja v družbenih podsistemi (Offe 1987; Beck 1992; Kos 2002). Eden izmed takšnih družbenih podsistemov je tudi

načrtovanje prostora, ki se sooča z vse večjim številom konfliktov in nepričakovanih zapletov pri poskusih implementacije posegov v prostor.

Pogost odziv institucionalnih akterjev na nejasnosti, ki se pojavljajo v prostoru, je zatekanje k poenostavljanju postopkov pri urejanju prostora. Kos (ibid.) pri tem omenja, da so formalizirani sistemi urejanja prostora s tega vidika vse manj pripravljene vsebinsko oz. reflektivno presojeti posege v prostor, skušajo pa vse bolj instrumentalizirati postopke z namenom učinkovitega sprotnega reševanja problemov, ki se pojavljajo v prostoru. Učinkovitost je seveda v tem kontekstu predstavljena kot hitrost reševanja formalnih postopkov prostorskega načrtovanja, medtem ko je premalo pozornosti namenjene dolgoročnim vplivom, ki jih te odločitve povzročajo v prostoru. Komunikacijski proces s tega vidika zahteva izredno kompleksno načrtovanje, ogromno pozornosti, resursov in vključuje dolgotrajne pripravljalne postopke, ki jih načrtovalci pogosto skušajo poenostaviti in skrajšati z namenom hitrejše implementacije prostorskih posegov. Prav zato ne preseneča naraščajoče število konfliktov oz. komunikacijskih šumov, ki nastajajo na relaciji med investitorji, načrtovalci, institucionalnimi akterji in vrsto lokalnih deležnikov, ki jih posegi v prostor najbolj zadevajo.

Članek skuša najprej predstaviti pomen fluidnega prostorskega načrtovanja v kontekstu porajajočih se družbenih nestabilnosti, nato pa analizirati percepcije fluidnosti prostorskega načrtovanja s strani različnih akterjev, ki so vpleteni v posege v prostor. Pri tem je v poglavju o potrebnosti vzpostavljanja večsmernosti komunikacijskega procesa podana refleksija vloge oz. razlike v opolnomočenju različnih deležnikov, ki so porazdeljeni v skupine z bodisi večjo ali manjšo močjo. Zdi se namreč, da prostorski načrtovalci ali pa mestne oblasti (lokalne avtoritete) fluidnost pri posegih v prostor razumejo bistveno drugače od prebivalcev (lokalnih skupnosti) ali drugih deležnikov, ki določene prostore uporabljajo na vsakodnevni ravni. Fluidnost v prostorskem načrtovanju bomo s tega vidika razumeli kot fluidno oz. večsmerno (vsesmerno) izmenjavo informacij med različnimi deležniki, ki jih zahteva neki prostorski poseg. Prav fluidnost komunikacijskega procesa se pogosto zdi preradikalen oz. pretiran in posledično prepogosto prezrt element v prostorskem načrtovanju. V članku bomo prek primerov norveškega mesta Tromsø, prenove bežigrskega stadiona in iskanja lokacije NSRAO v Sloveniji analizirali, kakšne so prednosti in dileme oz. bariere pri vzpostavljanju komunikacijsko odprtega procesa prostorskega načrtovanja in zakaj so posamezni elementi fluidnega prostorskega načrtovanja nujni za oblikovanje bolj trajnostno naravnanih prostorsko-razvojnih politik.

2 Fluidno prostorsko načrtovanje – povečevanje zaupanja ali vzbujanje negotovosti med akterji pri posegih v prostor

Nestabilnosti in naraščajoča kompleksnost sodobnih družb vplivata na prostorsko načrtovanje, ki skuša na izzive odgovoriti z razvojem vedno večjega števila mehanizmov, prek katerih bi bilo možno prestreči morebitne ovire in zajeti oz. obvladovati čim večjo množico podatkov ter predvidoma zmanjševati tveganja pri posegih v prostor. Pogost simptom takega pristopa k reševanju problemov je uvajanje novih senzorskih tehnologij in razvijanje konceptov t. i. pametnih mest, ki se pogosto soočajo s problemi ustrezne analize in uporabe akumuliranih podatkov (Kitchin 2014; Thompson 2016; Paskaleva in dr. 2017). Pri tem zaradi dinamičnega družbenega konteksta prihaja do izjemnega povečanja obsega vplivnih dejavnikov in presežka potencialno pomembnih podatkov. Paradoksalno vse to ne le omejuje reflektivnost oz. poglobljenost pri analizi podatkov, temveč tudi zmanjšuje njihovo preglednost, kar dopušča večjo fragmentacijo možnih razlag in partikularnih, inkrementalnih, necelostnih odločitev glede prilaganja posegov v prostor. Omenjeni presežki informacij vplivajo na prostorske načrtovalce in jih silijo k skrajševanju in poenostavljanju postopkov ter analitični redukciji podatkov, zmanjševanju sinergij med (upo)rabami različnih podatkov. Skrajševanje postopkov in krčenje možnosti za poglobljeno kritično refleksijo glede posegov v prostor pa hkrati posledično povečuje možnosti za produkcijo neenakosti in konfliktov v prostoru.

Fluidno prostorsko načrtovanje se v tem kontekstu ponuja kot eden izmed možnih izhodov iz zagate, vendar se ob tem postavljata pomembni vprašanji, kakšne so pravzaprav njegove ključne značilnosti in ali je sploh izvedljivo v praksi. Razumevanj glede tega, kako si lahko zamišljamo fluidno prostorsko načrtovanje, je ogromno. Večje število avtorjev kot pomembne značilnosti fluidnega prostorskega načrtovanja navaja odprtost, transparentnost, dialoškost in konsenzualnost (Innes, Booher 2003; Healey 1997; Forester 1999), porazdeljenost in kolektivno inteligenco (Healey 2000), »rizomatičnost« (Deleuze, Guattari 1986: 34), »transhumanost« in »distanciacijo« (Amin, Thrift 2003: 5), »kontingenčno odprtost« (Hillier 2007: 224), omreženost in vzpostavitev prostora tokov (Castells 1996; Latour 2005), globalno fluidnost (Urry 2000), pa tudi »novo paradigmo pri teoretiziranju o družbenem življenju« (Simonsen 2004: 1333), ki temelji na radikalnem odklonu od zastarelih konceptov, temelječih na »hierarhiji, zamejenosti in formatu« (ibid.).

Ob veliki množici opisov različnih komponent fluidnosti je težko potegniti meje med teoretičnimi konceptualizacijami in poskusi praktične aplikacije oz. prenosom navedenih značilnosti v prostorsko načrtovanje. Pestrost teoretskih in

konceptualnih inspiracij fluidnosti namreč prehaja od poststrukturalistične filozofije (Deleuze, Guattari), relacijskih geografij (Massey, Amin, Thrift) socialne teorije (Urry, Castells, Beck, Bauman) prek koncepta akter-mreža (Latour) do multinačrtovalske teorije (Hillier) in neopragmatizma (Healey, Forester). Nekateri avtorji (Nyseth, Pløger, Holm 2010; Nyseth 2012) zapletenost rabe koncepta fluidnosti ponazarjajo z različnimi oblikami razumevanja fluidnosti pri posegih v prostor. Tako lahko na primer fluidnost dojemamo kot specifičen »fizičen prostor, stanje, normo ali pa moment v družbenem razvoju« (Nyseth 2012: 32). Fluiden fizičen prostor na primer predstavljajo vmesna mejna območja oz. razmejitvene cone, ki delijo države. Predstavljajo območja, ki niso prostorskonačrtovalsko regulirana, so liminalna, kulturnoidentitetno zamegljena in s tega vidika odprta za potencialne spremembe. Fluidnost kot stanje se nanaša na prostorsko načrtovanje v razmerah radikalnih nejasnosti in nestabilnosti, ki od načrtovalcev zahteva, da sprejemajo tvegane odločitve, ki jih je včasih nemogoče podkrepiti z ustreznimi podatki. Pri tem lahko prostorski načrtovalci fluidnost razumejo kot prostorskonačrtovalsko normo, ki z destabilizacijo »etabliranih diskurzivnih okvirov in rutin odpirajo možnosti za nove povezave in možnosti« (Nyseth 2012: 34). S to obliko razumevanja fluidnosti se delno povezuje tudi fluidnost kot izjemen in redek moment destabilizacije in odpiranja možnosti v prostorskem načrtovanju, ki je običajno močno zamejeno s strani različnih interesnih skupin.

Iz tega, ali fluidnost razumemo kot fizičen prostor, stanje, normo ali trenutek v zgodovini prostorskega načrtovanja, izhaja tudi način vrednotenja aplikativne rabe koncepta. Nekatere dimenzije fluidnosti so s tega vidika uporabne le do določene mere oz. predpostavljajo omejeno uporabnost fluidnosti pri prostorskem načrtovanju, saj opozarjajo, da mora vsaki destabilizaciji slediti določena mera stabilizacije z namenom ustvarjanja napredka v prostorskem razvoju. Dovey (2005) v tem kontekstu opozarja, da je fluidnost v urbanem razvoju tako dobro kot slabo in da ne more biti razumljena premočrtno, temveč kot ciklični proces, ki se pojavi od časa do časa, da sproža spremembe. Pri tem fluidnosti ne smemo razumeti kot negativen proces, ki destabilizira, temveč kot proces, ki odpira, prerazporeja in ustvarja nove priložnosti v prostorskem načrtovanju.

Ideja fluidnosti v prostorskem načrtovanju je precej sorodna konceptu »dialektičnega utopizma« (Harvey 2000: 173–183). Ta naj bi bil po Harveyju ena redkih možnosti za uspešno obvladovanje nestabilnosti, ki izhajajo iz učinkov globalizacije in fleksibilne akumulacije kapitala. Bistvo dialektičnega utopizma je v odpovedi točno določenih utopičnih ciljev načrtovanja in v prehodu na utopizem, ki je »mišljen kot proces, in ne kot končna materializirana prostorska forma« (Harvey 2000: 173). Utopični cilji prostorskega načrtovanja se prepogosto izpridijo zaradi kompromisov, ki jih morajo sklepati s ključnimi ekonomskimi in

političnimi akterji, ki imajo pomembne vloge v družbi. Materializirani prostorski posegi se morajo zato ves čas pogajati z »lastnostmi prostorov in prostorskimi geografijami« (2000: 180), ki obvladujejo neki prostor. Zaradi nenehnih pogajanj glede prostorskega razvoja je treba oblikovati dialektični utopizem, ki je izrecno »časovno-prostorski« (2000: 182), tj. sinergično združuje čas in prostor v enoten paket in ju ne ločuje na dve različni enoti, kot je bilo značilno za klasično (modernistično) prostorsko načrtovanje. Ob poskusih realizacije klasičnega prostorskega načrtovanja je čas vedno potekal linearno (meril se je v oddaljenosti do cilja), medtem ko je čas v konceptu dialektičnega utopizma postavljen ciklično in se nenehno usklajuje (koordinira) s situacijo v prostoru. Podobno pomen časa v prostorskem načrtovanju opisuje Kos (2002: 29–30):

Čas je v razpravah o prostorskem načrtovanju precej manj navzoča tema. Skladno s tem prostorski planerji predstavljajo sami sebe predvsem kot strokovnjake za prostor, čeprav naj bi bili skladno z gornjo opredelitvijo načrtovanja prostora strokovnjaki za prostor IN čas. Planerji naj bi torej poleg višine, dolžine in širine – treh prostorskih razsežnosti – v svoj strokovni horizont enakovredno vključili še četrto, čas. Ta ugotovitev je seveda zelo pomembna, ker bistveno razširja repertoar potrebnih kvalifikacij za načrtovanje prostora. Na kratko, poznati čas pomeni poznati dinamično razmerje med strukturo in delovanjem.

Kako naj bi potekalo prostorsko načrtovanje skozi dialektični utopizem, pojasnjuje razlika med taktičnim in strateškim delovanjem. De Certau (1984) ugotavlja, da strategije temeljijo na želji po obvladovanju prostora, taktike pa se bolj prilagajajo času. Strategije so bližje klasičnemu utopičnemu načrtovanju in predstavljajo prakse tistih, ki so na oblasti in imajo moč, da oblikujejo prostor po svojih načelih in željah. Pri tem pogosto prihaja bodisi do prilagajanja prvotno zastavljenih ciljev za obstoječe razmere v prostoru ali rigoroznih ukrepov, s katerimi skušajo odstraniti ovire, ki zavirajo udejanjanje zastavljenih načrtov. Strategije ustvarjajo prostor po želji oblikovalca bodisi v prostorskem ali institucionalnem smislu in so »zmagoslavje prostora nad časom« (Chase, Crawford 1999: 12). Ob tem je odveč poudarjati, da zgolj zmagoslavje prostorske utopije (fizične realizacije načrta) lahko za sabo pušča socialno puščavo oz. visoke kolateralne stroške, ki so stranski proizvod enostranskih posegov v prostor. V nasprotju s strategijo taktika ne predvideva vnaprej predvidenega prostorskega ustroja (po meri), temveč je odvisna od časa. Taktika je način prilagajanja razmeram, ki vladajo v prostoru. Prostor, kjer deluje taktika, je prostor drugega. Prav zaradi tega je taktika umetnost šibkih in predstavlja sile, ki delujejo od spodaj navzgor, tj. nasproti strategiji, ki svoje cilje uveljavlja na podlagi moči, s prisilo in različnimi oblikami sankcioniranja.

3 Večsmernost komunikacijskega procesa kot osnova fluidnega prostorskega načrtovanja

Na formalni ravni komunikacijsko večsmernost med udeleženci v procesu prostorskega načrtovanja podpira večina državnih avtoritet, vendar se pogosto izkaže, da na praktični ravni obstaja vrsta vmesnih elementov, pomembnih akterjev, mehanizmov in drugih eksternalij, ki vplivajo na obliko, kakovost in intenzivnost komunikacije med deležniki. Interakcija med deležniki je dinamičen proces, ki je odvisen od množice dejavnikov, ki ga nenehno spreminjajo in določajo raven komunikacije. Jasno je namreč, da obstaja več različnih družbeno-kulturnih, političnih in ekonomskih interesnih skupin, ki prek svojih formalnih ali neformalnih omrežij na različne načine določajo potek interakcije med deležniki pri prostorskem načrtovanju. Pri tem lahko pri posegih v prostor v večji ali manjši meri upoštevajo posameznike ali lokalne skupnosti in se posledično srečujejo z različnimi vrstami odzivov. Ne glede na različne vrste pristopov k interakciji med deležniki pa v grobem velja, da sta za zahodne evropske, ekonomsko visoko razvite države značilna poziv k odmiku od modernističnih načinov načrtovanja in vse večje upoštevanje postmodernističnih konceptov prostorskega načrtovanja, ki skušajo zagotoviti čim višjo stopnjo aktivne participacije uporabnikov pri načrtovanju prostora (Chase, Crawford 1999; Harvey 2000; Kos 2002; Medved 2015).

Pri oblikovanju strategij vključevanja uporabnikov v prostorsko načrtovanje se vedno pojavi osnovna dilema, ko se institucionalne strukture sprašujejo, do katere mere je smiselno vključevati uporabnike/javnost v postopke načrtovanja, da ti ne bodo ogrozili izvedbe ciljev prostorskega načrtovanja. Koliko moči naj se torej prenese na posamezne deležnike, še posebej na lokalne prebivalce kot največje uporabnike prostorov, da bodo zadovoljni s svojim vplivom na formalni sistem prostorskega načrtovanja, hkrati pa se ohranja učinkovit formalen (birokratski) sistem, ki je nujen sestavni del izvrševanja urbanih politik. Brez zadostne stopnje pragmatičnih poenostavitev, tj. brez rutinizacije, ki izvira iz birokratskih postopkov, bi sistem načrtovanja zablokiral ali razpadel. Bistveno vprašanje je torej, kako koordinirati fluidnost komunikacije med podsistemi, da bo prihajalo do čim manjših napetosti med producenti, načrtovalci, oblastnimi strukturami in dejanskimi uporabniki prostora. Z drugimi besedami: o čem je treba poročati in se usklajevati z deležniki v procesu prostorskega načrtovanja? Kje so torej funkcionalne meje fluidnosti pri prostorskem načrtovanju, da ta še produktivno prispeva k izboljšanju kakovosti posegov v prostor? Za namen ugotavljanja primerne stopnje participacije uporabnikov oz. javnosti v procesih prostorskega načrtovanja je bilo izdelanih več klasifikacij. Ena izmed bolj znanih je Arnsteinova (1969) klasifikacija razmerij moči med oblastjo in uporabniki (glej sliko 1).

Slika 1: Arnsteinova lestvica participacije uporabnikov pri prostorskem načrtovanju

8	Nadzor prostorskega načrtovanja s strani uporabnikov	} Razredi, v katerih imajo uporabniki vzvode moči
7	Delegiranje predstavnikov	
6	Partnerstvo	
5	Pogajanja	} Razredi <i>simbolne</i> moči uporabnikov
4	Posvetovanja	
3	Informiranje	
2	Terapija	
1	Manipulacija	} Razredi <i>nemoči</i> uporabnikov

Vir: Arnstein (1969).

Lestvica participacije uporabnikov v prostorskem načrtovanju je razdeljena v osem razredov, ki jih lahko porazdelimo v tri širše kategorije. V prvo kategorijo, ki jo lahko označimo z zmanjšano močjo javnosti oz. neparticipacijo uporabnikov, spadata prva dva razreda na lestvici. Kategorija neparticipacije daje uporabnikom zgolj iluzijo moči pri procesih načrtovanja, saj vzvodi odločanja še vedno ostajajo trdno zasidrani pri političnih in ekonomskih akterjih. Druga kategorija podeljevanja simbolne moči (tokenizem) temelji na enosmerni strategiji obveščanja uporabnikov od zgoraj navzdol, pri kateri se uporabljajo različne tehnike informiranja, svetovanja, obveščanja, pogajanja z uporabniki. Šele tretja kategorija na lestvici pa omogoča polnopravno participacijo uporabnikov oz. dvosmerno komunikacijo med akterji in dopušča vplive tudi od spodaj navzgor v različnih fazah prostorskega načrtovanja.

Tretji sklop kategorij (razredi od 6 do 8) na lestvici naj bi predstavljal osnovo za vzpostavljanje pogojev fluidnega prostorskega načrtovanja, pri čemer pa še vedno niso popolnoma jasni specifični parametri zagotavljanja fluidnosti oz. vsesmernosti komunikacije med deležniki. Težko je namreč določati intenzivnost, trajanje in cilje fluidnega komunikacijskega procesa, saj ostaja odprto vprašanje, kako dolgo naj poteka proces kroženja informacij in poseganje različnih deležnikov v prostorsko načrtovanje pred dejansko implementacijo posegov v prostor. V nadaljevanju sta predstavljena poskus implementacije fluidnega prostorskega načrtovanja in prikaz dveh primerov nefluidnega prostorskega načrtovanja. Primerjava med njimi naj bi izpostavila ovire in potencialne prednosti prenosa nekaterih elementov fluidnega prostorskega načrtovanja v okolje, kjer so omejeni komunikacijski kanali med deležniki pri posegih v prostor.

3.1 Primer poskusa aplikacije fluidnega prostorskega načrtovanja v mestu Tromsø

Eden izmed redkih primerov, kjer so skušali fluidno prostorsko načrtovanje prenesti v prakso, je norveško mesto Tromsø. Nyseth (2012: 38) »Tromsø eksperiment« opisuje kot izjemen poskus odpiranja razpravljalnega polja v razmerah »kompleksnega, pluralnega polja deležnikov in interesov« (ibid.). Eksperiment je trajal eno leto (2005–2006) in popolnoma spremenil dotedanja načela prostorskega načrtovanja v mestu. V obdobju t. i. CDY (*City Development Year*) oz. razvojnega leta mestnega prostorskega načrtovanja je proces prostorskega načrtovanja postal popolnoma fluiden v smislu odpravljanja obstoječih hierarhij ter implementacije kolektivne analize, komunikacije, izdelave in implementacije prostorskih načrtov.

Izjemno široko razpravljalno polje, v katerem so enako pomembno besedo imeli znanstveniki, strokovnjaki, mestne oblasti, prebivalci, lokalni podjetniki, industrija, civilna družba in investitorji, je na trenutke povzročalo zmedo in nevarnost usmerjanja v preproste, neizvirne in neproduktivne rešitve, vendar je vnos nepričakovanih in pristnih informacij s strani različnih deležnikov omogočil tudi izjemno stimulacijo procesa prostorskega načrtovanja z vidika vnosa do tedaj še nepoznanih perspektiv in učinkov, ki so predhodno močno zavirali procese boljšega izkoristka prostora, dviga kakovosti življenja in okrepitve socialnih omrežij med prebivalci mesta. Uporabljene so bile metodologije odprte participacije, kartiranja, odkrivanja in občutenja mestnih prostorov, kar je izjemno povečalo refleksijo vseh deležnikov glede sprememb, ki jih povzroča prostorsko načrtovanje. Vse pripombe in predloge deležnikov so se sproti zapisovale in na koncu oblikovale v »mestni zbornik« (ibid.), ki je predstavljal poglede različnih deležnikov na prihodnje spremembe v mestu. Celoten proces in učinki eksperimenta so predstavljeni v tabeli 1.

Tabela 1: Pregled ključnih dogodkov, povezanih z eksperimentom fluidnega prostorskega načrtovanja v mestu Tromsø

Leto	Oblike fluidnosti v prostorskem načrtovanju	Dogodek
1994	Eksperimentiranje z novimi oblikami prostorskega načrtovanja	Uveden je koncept Tromsøja kot arhitekturne »eksperimentalne cone«, razvit je model dialoškega načrtovanja; načrtovanje je ponujeno v obliki ustvarjalne igre – t. i. The Tromsø Game
1999	Začetek eksperimenta s klasičnim prostorskim načrtovanjem	Oddelek za načrtovanje mestne uprave začne postopek za nov mestni načrt
2000–2005	Javna debata – nastanek preloma med različnimi deležniki	Mestni forum (uprava) organizira številna javna srečanja o vprašanih, povezanih z urbanističnim načrtovanjem in razvojem
2005 (februar)	Formalni načrtovalski procesi so ustavljeni	Predlog novega urbanističnega načrta (s strani mestne uprave) je podan v odločanje načrtovalnemu odboru
2005 (marec)	Pojavi se »fluidna situacija« oz. večsmernost komunikacije in pojav različnih mnenj	Zadnja javna seja o predlogu urbanističnega načrta, načrt je posledično zamrznjen
2005 (marec)–2006 (marec)	Poskusi z različnimi oblikami javnega sodelovanja, dialogov, načrtovanja diskurzov, javnih analiz	Oddelek za načrtovanje mestne uprave je umaknjen iz zaključevanja urbanističnega načrta, uvedeno je t. i. razvojno leto mestnega prostorskega načrtovanja – RLM (City Development Year); RLM uvaja vrsto dejavnosti, kot so: <ul style="list-style-type: none"> - Tromsø X-Files (strokovne ekspedicije po mestu in okolici), - sprehodi po mestu za različne skupine ljudi, - usmerjene javne objave ter strokovna in znanstvena besedila, - javna srečanja in seminarji, - univerzitetne konference, - intervjuji s fokusnimi skupinami, - interaktivne spletne strani.
2006 (april)	Projekt RLM se zaključi	Odbor RLM predloži svoje poročilo načrtovalnemu odboru in konča svoje dejavnosti
2006 (junij–avgust)	Poskus je predstavljen mednarodno	Poskus je predstavljen na beneškem bienalu za arhitekturo
2007	Zopet se začne klasičen postopek prostorskega načrtovanja	Nov urbanistični načrt je zaključen na osnovi podanih pripomb različnih deležnikov

Vir: Prirejeno po Nyseth (2012).

Nyseth (2012) je podatke za svojo analizo fluidnega prostorskega načrtovanja v mestu Tromsø nabiral s kombiniranjem treh različnih metodologij. Prva metoda je vključevala opazovanje z udeležbo pri aktivnostih, povezanih z implementacijo fluidnega prostorskega načrtovanja (ante/post festum analiza). Ti podatki so se akumulirali v razponu 10 let. Kot druga je bila uporabljena metodologija intervjujev fokusnih skupin deležnikov. Intervjuvanih je bilo 40 oseb – predstavnike mestnih podjetij, kreativne in kulturne skupine, investitorje, mestne oblasti, znanstvene in izobraževalne institucije ipd. Tretjo metodo je predstavljala analiza sekundarnih virov obstoječih dokumentov, strategij, časopisnih člankov in raziskav, povezanih s temo implementacije fluidnega prostorskega načrtovanja.

Nyseth (2012: 39) v svoji analizi navaja, da je najbolj izstopajoča lastnost enoletnega delovanja fluidnega prostorskega načrtovanja opazna v spremembi žargona prostorskega načrtovanja. Med trajanjem eksperimenta so bili profesionalci, ki se ukvarjajo z načrtovanjem prostora, prisiljeni komunicirati z drugimi in se prilagoditi retoriki drugih skupin deležnikov, kar je privedlo do začasnega poenotenja razumevanja prostorskih sprememb v mestu. Politični in ekonomski interesi, pa tudi znanstveni vidiki so pogosto zakriti z zemljevidi in uporabo strokovnih žargonov, ki so uporabnikom prostorov pogosto nerazumljivi in odtujeni. Posledica tega je slab pretok informacij med deležniki in pretežno enostransko (od zgoraj navzdol) predlagane rešitve glede posegov v prostor, kar povzroča občasne konflikte med interesnimi skupinami. Eksperiment Tromsø je kljub kvalitativnemu odklonu z vidika neposrednega izboljševanja tradicionalnih načrtovalskih rešitev odkril slepo pego komunikacijskega pretoka informacij z deležnikov na deležnike in omogočil novo diskurzivno polje, v katerem se načrtovalski jezik »srečuje s kompleksnostjo vsakdanjih življenjskih procesov, ki jih producirajo subjekti in prakse« (ibid.). Kljub temu da med enoletnim trajanjem poskusa fluidnega prostorskega načrtovanja ni prišlo do poenotenja glede implementacij večjih mestnih projektov, je proces omogočil akumulacijo oz. bogat nabor informacij za lažje nadaljnje reševanje posegov v prostor. Prav tako je poskus omogočil vzpostavitev novih komunikacijskih kanalov med deležniki, ki so se med slednjimi ohranili še leta po eksperimentu.¹ Eksperiment je s tega vidika postavil nove, različnim deležnikom bolj prilagojene norme glede legitimnosti postavljanja vprašanj o načrtih in vplivih posegov v prostor mesta.

1. Nyseth (2012: 40) opisuje primer izgradnje »ribje tržnice v marini« mesta Tromsø, ki je nastala prav na osnovi predlogov, posvetovanj in pripomb občanov in uporabnikov mesta. Omenjeni deležniki so od spodaj navzgor z uporabo vrste komunikacijskih orodij in spretnosti, ki so jih pridobili v obdobju poskusa fluidnega prostorskega načrtovanja, sprožili proces postopne implementacije projekta, ki nikoli ni bil v izvirnih mestnih načrtih mestnih oblasti.

3.2 Oris omejevanja komunikacijske fluidnosti pri prenovi bežigrskega stadiona in iskanju lokacije NSRAO

Omenjena primera ponazarjata probleme in ovire, ki jih lahko povzroča omejen pretok informacij med deležniki pri prostorskem načrtovanju. Prenova bežigrskega stadiona je ena izmed najpogosteje obravnavanih tem na področju urbanega razvoja Ljubljane v zadnjih desetih letih. Razlog za to je kombinacija različnih dejavnikov, ki vključujejo lokacijo projekta, razširjenost projekta, interese vlagateljev, interese lokalne skupnosti, ikonično športno prizorišče nacionalnega pomena in senzibilnost opredmetene kulturne dediščine na lokaciji. Stadion je bil zgrajen med letoma 1925 in 1941 do zasnove arhitekta Jožeta Plečnika za društvo Orel. Arhitekturni elementi stadiona predstavljajo odsev Plečnikovega posebnega sloga. Bežigrski stadion, v žargonu znan tudi kot »centralni stadion«, je bil dolgo časa glavni nacionalni stadion, ki je gostil številne pomembne zgodovinske, športne in družabne dogodke. Stadion je deloval do konca leta 2007, ko je Bežigrski športni park (BŠP) začel pripravljati načrte za obnovo in modernizacijo stadiona ter njegovih okoliških površin. Kmalu po začetku priprave načrtov je prišlo do številnih konfliktov med vpletenimi stranmi. Osrčje konflikta je povzročilo »različno dojetje procesa prenove okoliških območij stadiona« (Uršič 2016). Podatki, ki so vključeni v analizo, so bili zbrani s kombiniranjem treh različnih metodologij. Prvo metodo so predstavljali nestandardizirani intervjuji s predstavniki koordinacijskega odbora stanovalcev Fondovih blokov, ki šteje tri člane, širša skupina pa 17 članov. Druga metoda je vključevala analizo člankov in njihov komentarjev na spletnem portalu MMC – RTV. Za ta namen je bilo analiziranih 27 člankov in 1328 komentarjev na temo prenove bežigrskega stadiona v obdobju 2007–2015. Tretjo metodo je predstavljala analiza sekundarnih virov obstoječih dokumentov, strategij in raziskav, povezanih s temo prenove stadiona. Podatki so pokazali, da se je konflikt iz prvotnih nerazumevanj glede prenove okoliških območij postopoma razširil na druga vprašanja (npr. fizične kulturne dediščine, višine in obsega načrtovanih zgradb, delovnega hrupa itd.), kar je sčasoma pripeljalo do tega, da so lokalni prebivalci oblikovali civilno pobudo, ki je nasprotovala projektu. Med procesom priprave načrtov prenove bežigrskega stadiona je močno izstopala konfliktnost in nezmožnost vzpostavljanja komunikacijskega procesa med lokalnimi prebivalci, vlagateljem in mestnimi oblastmi.

Podobno problematičen je primer iskanja odlagališča za nizko- in srednjera- dioaktivne odpadke (NSRAO) na petih lokacijah v Halozah in Posavju ob koncu osemdesetih in začetku devetdesetih let 20. stoletja. Kos (1999, 2002) proces iskanja lokacije NSRAO opisuje kot izrazit problem nejasnega oz. napačnega

načina komuniciranja in premajhnega vključevanja lokalnih deležnikov v proces iskanja lokacije. Ključno metodologija preučevanja so predstavljali nestandardizirani intervjuji s formalnimi in neformalnimi predstavniki lokalnih skupnosti, mnenjskimi voditelji in lastniki zemljišč, na katerih so potekale geološke raziskave. Opravljenih je bilo 21 intervjujev na petih lokacijah v Halozah in Posavju v obdobju po lokalnih volitvah novembra 1998. Komunikacijske napake, ki so jih oblasti zagrešile pri iskanju lokacije NSRAO, so bile zaradi občutljivosti tematike še toliko bolj akutne in so vodile v izrazito konfliktno situacijo, v kateri je prihajalo do močnih verbalnih obračunavanj, na trenutke pa celo delne uporabe fizične sile. Nestandardizirani intervjuji, ki so bili opravljeni 10 let po iskanju lokacije (Kos 2002), so pokazali, da tri četrtine intervjuvanih na omenjenih lokacijah ne dopuščajo nobene možnosti, da bi postavili NSRAO v njihovi okolici, prav tako pa vsega, kar se je zgodilo pri iskanju odlagališča v preteklosti, niso pripravljene sprejemati nobenih novih informacij.

Omenjena primera – prenova bežigrskega stadiona in iskanje odlagališča NSRAO – imata skupne poteze. Te se zrcalijo v komunikacijskih napakah, ki ne dopuščajo dvosmernega oz. fluidnega toka komunikacij med vsemi vpletenimi pri prostorskem načrtovanju. Poskusi poenostavljanja procesa priprave posegov v prostor z zgolj parcialnim, občasnim, zapoznelim ali celo nezadostnim vključevanjem lokalnih deležnikov so v obeh primerih pripeljali do ostrega konflikta, ki je nato privedel do podaljševanja trajanja projekta in povečevanja stroškov posegov v prostor. Najpogostejše komunikacijske napake, ki so v omenjenih primerih preprečevale večjo fluidnost oz. pretok informacij med vpletenimi stranmi, so ponazorjene v tabeli 2.

Tabela 2: Komunikacijske napake pri procesih vključevanja deležnikov v proces prostorskega načrtovanja

Vrsta napake	Pojasnilo napake	Opis situacije na terenu – prenova bežigrskega stadiona	Opis situacije na terenu – lokacija NSRAO
Dostop do informacij	<i>Deležnikom ni omogočen ustrezen dostop do informacij, posledica je pomanjkanje informacij o posegih v prostor</i>	Zaradi pomanjkanja ustreznih informacij so pomemben vir informacij o posegih v prostor postali mediji in medijske objave	Povpraševanje po informacijah je močno presehalo ponudbo, kar je vodilo do domišljajske nadgradnje informacij, tj. zaradi pomanjkanja »uradnih« informacij so govornice postale kredibilna oblika informiranja
Časovni potek priprav na posege v prostor	<i>Nekatere priprave na posege v prostor so se začele pred poskusi vključevanja lokalnih deležnikov v prostorsko načrtovanje</i>	Načrtovalske ekipe, ki so preverjale zemljišča in možnosti gradnje, so na izbranih lokacijah izvajale predhodne terenske analize brez obveščanja lokalnih prebivalcev	Zamik v časovnem sledstvu priprav na gradnjo se je zgodil s predhodnimi geološkimi analizami terena za potencialno gradnjo brez predhodnega usklajevanja z deležniki
Uporaba komunikacijskih kanalov	<i>Informacije glede posegov v prostor so prihajale iz neustreznih virov; pri tem je prihajalo tudi do prikrivanja pravih informacij in posledično oblikovanja neformalnih informacij iz nejasnih virov</i>	Zaradi komunikacijske nekompetentnosti akterjev se je pri lokalnih deležnikih oblikovala hierarhija ustreznosti določenih komunikacijskih virov; v kontekstu projekta so določene medijske objave imele nejasno in dvomno vlogo	Namesto uradnih predstavnikov so ljudi po pomoti informirali delavci pri geološkem sondiranju terena; pri tem se je zaradi občutljivosti teme sprožilo oblikovanje povsem neutemeljenih interpretacij
Uporaba strokovnega (znanstvenega, tehničnega) diskurza	<i>Pretirana raba strokovnega, znanstvenega in tehničnega žargona pri komunikaciji z lokalnimi deležniki</i>	Zaradi neustrezne predstavitve problematike so bile informacije o tehničnih značilnostih postopkov gradnje, meritev hrupa, varovanja dediščine, uporabe zemljišč pogosto sprejete kot pomanjkljive in podvržene dvomom; podcenjenost elementa »strahu« in »varnosti« pri prebivalstvu	Z uporabo specifičnega, težko razumljivega tehničnega žargona je prišlo do dodatnega »semantičnega« izključevanja namesto vključevanja neposredno vpletenega dela prebivalstva, kar je vodilo v prevlado »diskurza strahu« pred neznanim v javnih debatah

Dolgotrajnost komunikacijskega procesa	<i>Nepripravljenost na dolgotrajnost komunikacijskega procesa je postopoma razkrivala skrite interese in parcialno povezovala prostorske načrtovalce z lokalnimi interesi ter posebnostmi prostora, kar je vodilo v konfliktno situacijo</i>	Postopek komuniciranja z vpletenimi lokalnimi deležniki je bil nekontinuiran, eklektičen in parcialen. Prihajalo je do zgolj občasnega vključevanja deležnikov ob rabi različnih (pogosto vzporednih) komunikacijskih kanalov (mediji, PR-službe, uradne institucije itd.)	Na lokacijah se ni upoštevalo družbenih in prostorskih posebnosti deležnikov (socialna struktura, izobrazba, zgodovina prebivalstva na lokaciji); prav tako je prihajalo do neusklajenosti novih projektov z lokalnimi razvojnimi načrti (npr. vprašanje razvrednotenja nepremičnin, razvoja turizma, trženja proizvodov itd.)
---	--	--	--

Vir: Prirajeno po Uršič (2016), Kos (1999, 2002).

Seznam možnih zapletov, ki jih prinašata slab pretok informacij in nezmožnost posredovanja povratnih informacij oz. vzpostavljanja dialoga med deležniki pri procesu prostorskega načrtovanja, je seveda še daljši. V omenjenih dveh primerih smo orisali le najpogostejše zaplete, ki smo jih opazili med raziskovanjem. Med ovirami, ki preprečujejo večjo fluidnost pri procesu prostorskega načrtovanja, morda velja posebej izpostaviti izjemen pomen oz. način samega začetka procesa komuniciranja z deležniki, ki je pogosto odločilnega pomena za nadaljevanje vseh drugih postopkov implementacije posegov v prostor. Zaupanje deležnikov ima namreč izrazito omejen rok trajanja v kontekstu prostorskega načrtovanja, saj vsako prikrievanje informacij, zapoznel dostop do informacij ali počasen odziv na pripombe pomembnih deležnikov lahko privedejo do hitrega in intenzivnega odpora določenih skupin do implementacije projekta. Z drugimi besedami, nedopuščanje fluidnosti v smislu prostega pretoka informacij in odzivov nanje v začetnih fazah prostorskega načrtovanja se s tega vidika kaže kot izjemno občutljiv in potencialno ogrožajoč moment za vse nadaljnje faze procesa prostorskega načrtovanja, kjer je izjemno težko ali celo nemogoče retroaktivno vzpostavljati dialog in zaupanje med deležniki v procesu.

4 Razprava

Slovenski formalni sistem upravljanja s prostorom je zaradi relativne nedozorelosti zelo občutljiv na konflikte, nestabilnosti in spremembe v družbenem delovanju, kar se kaže v vse pogostejših težavah na ravni komunikacije med deležniki pri posegih v prostor. Po zamenjavi političnih sistemov in prehodu v tržno ekonomijo je prišlo do močnega preoblikovanja sistema prostorskega

načrtovanja, katerega posledica je tudi nastanek določenega manka, ki ga je pustila močna tradicija prostorskega načrtovanja iz obdobja socializma in ga ni mogoče nadomestiti s hitrimi rešitvami. Preoblikovanje je sprožilo vrsto problemov, ki se pri posegih v prostor pogosto opažajo v nemoči vzpostavljanja koordiniranega prostorskega načrtovanja, s katerim se soočamo v Sloveniji.

Kos (1998: 28) ob analizi neuskladenosti javnih in zasebnih interesov v prostorskih politikah pojasnjuje, da urejanje prostora v Sloveniji med drugim močno zaznamujeta »neconsolidirana institucionalna struktura«² in »mednivojske nejasnosti in nedorečenosti«.³ Prostorski razvoj Slovenije ovira tudi »neformalna politična in pravna kultura«, ki se kaže v neformalnih in pogosto vprašljivih posegih v prostor. Zlasti na lokalni ravni posegi v prostor še vedno temeljijo na »instinktivnih nasprotovanjih državnim, tj. formalnim posegom v prostor oz. nasprotovanje časovno in proceduralno precej zahtevnim legalizacijskim postopkom« (Kos, 1998: 30). K lokalnim dejavnikom zaviranja realizacije državnih ciljev lahko dodamo še univerzalne dejavnike, kot so podjetniške (developerske) intervencije,⁴ v določenih primerih pa celo nevladne skupine in lokalni partikularizmi, ki se skrivajo pod krinko civilnodružbenih gibanj.

Razpon participacijskih strategij, ki bi zagotavljal večjo stopnjo fluidnosti v procesu prostorskega načrtovanja, se je v Sloveniji v zadnjem obdobju zato le malo spreminjal in je osredotočen na konvencionalne metode, ki se ukvarjajo pretežno z diseminacijo informacij javnosti, ne pa z neposrednim vključevanjem uporabnikov (od spodaj navzgor). Pod okvir konvencionalnih participacijskih strategij spadajo na primer razstave, javne tribune, različne medijske objave statističnih podatkov, analiz, v določenih primerih pa tudi posvetovalni referendumi in javne preiskave. Pristopi, ki bi omogočali večjo stopnjo vključevanja uporabnikov v prostorsko načrtovanje, so za zdaj še v povojih in ne pridejo do izraza. Pri tem se odpira vprašanje, kako povečati dokaj nizko stopnjo participacije javnosti pri posegih

2. Pri tem je treba omeniti reformo lokalne samouprave (Zakon o lokalni samoupravi iz leta 1994), ki je močno spremenila razmerja med urbani središči in lokalnimi enotami. Z novim zakonom o lokalni samoupravi se niso spremenile le ozemeljske občinske meje, temveč se je zgodil tudi obsežen prenos občinskih (lokalnih) pristojnosti na državno raven. Reforma lokalne samouprave je povzročila drobitev večjih občin na množico manjših občin, med katerimi nekatere niso sposobne preživeti brez pomoči države.
3. Zaradi nedorečenosti reforme državne in lokalne samouprave ostaja nejasen položaj nekaterih »ostankov« prejšnje ureditve, kot so na primer krajevne skupnosti, ki skušajo včasih tudi na silo ohraniti svoj obstoj (oblikovati svojo občino) ali izvajati lastno prostorsko politiko (Kos, 1998). Posebej pomembno pa je vprašanje regionalizacije oz. oblikovanja ustreznih vmesnih nivojev med državo in občinami.
4. *Urbani managerji* (Pahl 1977), developerji, so ob odsotnosti jasnih vizij postali pomembni akterji psevdoplaniranja oz. inkrementalističnega poseganja v prostor.

v prostor. Med dva bolj zanimiva in medsebojno povezana koncepta, ki bi ju veljalo aplicirati v bližnji prihodnosti, sodita povečevanje »učljivosti uporabnikov« in »učljivosti institucionalnih usmerjevalnih načrtovalskih sistemov«. Prvi pristopa k reševanju problema pomanjkljive javne participacije z vidika izboljševanja odnosa uporabnikov do načrtovanja oz. pomaga, da se uporabnik lažje približa kompleksnim procesom prostorskega načrtovanja, drugi pa obratno, tj. z vidika izboljševanja formalnega sistema načrtovanja, ki naj se bolj približa uporabniku.

- a) Koncept učljivosti akterjev je močno povezan z izpopolnjevanjem urbanega upravljanja na lokalni ravni (*area management*). Osnovna ideja temelji na učenju lokalnih voditeljev, ki naj bi bili sposobni prepoznati in razumeti večplastnost problemov, ki se pojavljajo v lokalni skupnosti (*problem recognition*). Prav tako naj bi bili lokalni voditelji zaradi svoje integriranosti sposobni organizirati/prilagoditi lokalno skupnost do te mere, da bi se na težave odzvala hitro in učinkovito (*problem response*).
- b) Koncept učljivosti institucionalnih formalnih sistemov prostorskega načrtovanja temelji na vzpostavljanju mehanizmov hitre reakcijske sposobnosti formalnega sistema in povečevanju »samoučljivosti, ki se izraža v zmožnostih tematiziranja preteklih podobnih izkušenj« (Gantar 1993: 81). Formaliziran sistem prostorskega načrtovanja naj bi svojo fleksibilnost izpopolnil do te mere, da bi bil sposoben »shranjevati« izkušnje in na teh podlagah prepoznati vzorce nevarnosti oz. nepričakovanih posledic družbenega delovanja, že ko se pojavijo prvi znaki, ki kažejo na potencialne probleme.⁵

Sočasna uporaba obeh pristopov dopušča možnosti za razvoj elementov fluidnosti v razmeroma nedozorelih formalnih sistemih prostorskega načrtovanja, kakršen je slovenski. Pri tem velja poudariti, da omenjena koncepta predstavljata zgolj začetek reševanja zagat, ki izhajajo iz nefluidnosti slovenskega prostorskega načrtovanja; slediti jima mora še vrsta drugih ukrepov. Vsekakor bi dosledna implementacija navedenih konceptov pripomogla k postopnemu odpiranju razpravljalnega polja na način opolnomočenja šibkejših skupin prek povečevanja socialnega, kulturnega in operativnega kapitala deležnikov, ki so

5. Med take avtomatične mehanizme oz. varovalke, ki naj bi zaščitile sistem prostorskega načrtovanja, še preden bi družbeni problemi prerasli v destruktiven konflikt, spada na primer »advokatsko« in »kompenzacijsko« načrtovanje, pri čemer naj bi prvo poskrbelo za to, da imajo vse interesne skupine, vključno z najšibkejšimi, deprivilegiranimi skupinami, ustrezne predstavnike oz. strokovno usposobljene zagovornike in servise, ki skrbijo, da bodo njihovi interesi ustrezno zastopani v procesu prostorskega načrtovanja. Drugi, »kompenzacijski« sistem pa deluje kot korekcijski mehanizem, ki naj bi prispeval k redistribuciji neenakosti, ki jih povzroča svobodno delovanje tržnega mehanizma (npr. skandinavski koncepti *welfare state*).

udeleženi v procesu prostorskega načrtovanja. S tega vidika omenjena pristopa omogočata začetek vzpostavitve drugačnega diskurza in vnašata elemente fluidnosti v razmeroma rigiden sistem prostorskega načrtovanja. Pomanjkanje socialnega, kulturnega in operativnega kapitala je pogosto navedeno kot pomembna ovira pri vzpostavljanju dialoga glede posegov v prostorov z vidika različnih deležnikov. Omenjena koncepta izboljšujeta znanje o posegih v prostor tako na strani institucionalnih struktur kot tudi na strani lokalnih deležnikov, kar dopušča možnosti za razvoj večje stopnje zaupanja med akterji in posledično kakovostnejši nadaljnji razvoj prostorskega načrtovanja v Sloveniji.

5 Zaključek – trajnostno fluidno prostorsko načrtovanje?

Fluidno prostorsko načrtovanje kljub množici definicij ostaja razmeroma nejasen koncept. To se še posebej zrcali pri poskusih njegove aplikacije v praksi, kjer prihaja s strani različnih akterjev do različnih tolmačenj glede njegove učinkovitosti in uporabnosti. S tremi primeri (mesto Tromsø, bežigranski stadion, odlagališče NSRAO) smo hoteli prikazati, kako različni deležniki percipirajo fluidnost v prostorskem načrtovanju. Pri tem ni šlo zgolj za prikaz razlik med različno močnimi interesnimi skupinami, ki bodisi upoštevajo ali pa ne upoštevajo elemente fluidnosti pri posegih v prostor. Omenjeni primeri so razkrili, da obstaja potreba po večji prisotnosti vsaj nekaterih elementov komunikacijske fluidnosti v prostorskem načrtovanju. Večsmernost komunikacije in zmožnost odziva na informacije, ki se pojavljajo v javnosti, se s tega vidika zdijo nujno potreben minimum za začetek vzpostavljanja fluidnosti v prostorskem načrtovanju, ki pa se realizira šele s prenosom oz. enakomerno porazdelitvijo odločevalske moči med vse deležnike, ki jih zadeva neki poseg v prostor.

V kontekstu Slovenije do prenosa odločevalske moči na deležnike ne prihaja spontano, temveč je ta v veliki meri odvisen od socialnih, kulturnih, ekonomskih in operativnih zmožnosti deležnikov, ki jih ta proces zadeva. Pri tem ne moremo govoriti o sistemski, temveč o občasni, inkrementalni uporabi elementov fluidnosti v prostorskem načrtovanju, ko skušajo določeni deležniki izrabiti legalne pravne okvire za vključitev v proces prostorskega načrtovanja, potem ko večsmernost komunikacije predhodno ni bila v polni meri implementirana. Prikaz primera fluidnega prostorskega načrtovanja v mestu Tromsø je s tega vidika razkril nekaj pomembnih značilnosti, ki bi jih z določenimi prilagoditvami lahko prenesli tudi v slovensko okolje. Najprej velja omeniti spremembo diskurza med deležniki, ki ga je sprožila aplikacija fluidnega prostorskega načrtovanja v praksi. Ne le da so bili ob tem sproženi mehanizmi bolj učinkovite komunikacije med (prej) moč-

nejšimi in šibkejšimi deležniki, z vzpostavitvijo koncepta v praksi se je začel tudi proces učenja oz. pridobivanja znanja ter akumulacije kulturnega, strokovnega kapitala pri skupinah, ki so bile prej izločene iz procesa. Ravno prenos znanja o možnostih sodelovanja v procesih prostorskega načrtovanja na šibkejše deležnike se zdi eden izmed ključnih uspehov poskusa v mestu Tromsø. Opolnomočenje šibkejših deležnikov je s tega vidika sprožilo pomembne dolgoročneje, trajnejše sistemske spremembe, ki so se poznale tudi po ukinitvi poskusa fluidnega prostorskega načrtovanja.

Poskus v mestu Tromsø opozarja na še eno pomembno lastnost fluidnega prostorskega načrtovanja. Ukinitve poskusa po enoletnem obdobju kaže na izreden pomen časovnega vidika pri aplikaciji koncepta. Fluidno prostorsko načrtovanje ima izjemne značilnosti odpiranja prostorskega načrtovanja različnim deležnikom, ki pa mu mora po določenem obdobju slediti bolj natančen implementacijski proces z vidika dejanskih posegov v prostor. Med poskusom je bila namreč opažena precejšnja nezmožnost usklajevanja različnih deležnikov glede dejanskih posegov v prostor, kar se je odrazilo v zaustavljanju večjih projektov v mestu. Kljub temu da ima fluidno prostorsko načrtovanja omejen rok trajanja, to ne zmanjšuje njegove unikatne vrednosti pri odpiranju polja prostorskega načrtovanja večji skupini deležnikov, temveč kvečjemu opozarja na nujno sukcesivno naravo prostorskega načrtovanja. Z drugimi besedami, vsakemu strateškemu prostorskemu načrtovanju mora slediti obdobje fluidnega (taktičnega) prostorskega načrtovanja, ki mu zopet sledi strateško in tako dalje. Reiteracija posameznih faz v procesu prostorskega načrtovanja se s tega vidika zdi kot najprimernejši način reševanja problemov, ki izhajajo iz immanentno konfliktne porazdelitve moči med različne deležnike, ki jih zadevajo posegi v prostor. Trajno fluidno prostorsko načrtovanje v kontekstu njegove neprekinjene rabe torej ne obstaja, obstaja pa njegova trajnostna naravnost v kontekstu odpravljanja konfliktov med deležniki in posledično dolgoročnega zmanjševanja stroškov projektov ter izboljševanje kakovosti življenja celotne skupnosti.

Klasično prostorsko načrtovanje je v tem kontekstu bližje temu, kar Berlin (1969: 121–133) opredeljuje kot »negativno svobode«, fluidno prostorsko načrtovanje pa kot »pozitivno svobodo«. Obstaja namreč razlika med subjektivnim doživljanjem svobode, tj. »individualno, deklarirano, de iure avtonomijo«, in »objektivnim doživljanjem svobode, ki je *de facto* izražena v zakonih« (ibid.). Moč javnosti se pogosto lahko izraža le prek nepopolne osebne svobode, ki se ji posameznik samoiniciativno odpove v dobro skupnosti. Odvzem ali izginotje potrebe po nepopolni osebni svobodi govori o nemoči javnosti in posledično tudi o nezmožnosti uveljavljanja javnih, praktičnih koristi. Kljub legalizaciji (uzakonjenju) svobode se ne uresniči »pozitivna svoboda« (ibid.), ki predpostavlja zmožnost

postavljati dejanske, praktične cilje in agendo uresničevanja teh dejavnosti v dobro skupnosti. Fluidno prostorsko načrtovanje z začasno porazdelitvijo moči vsaj delno vrača glas po izražanju subjektivne, nepopolne osebne svobode tistim, ki so v procesu po navadi najbolj spregledani in omejevani. Prav zato ga lahko opredelimo kot mehanizem, ki vnaša pozitivne oblike svobode v sistem, v katerem vladajo prikrite hierarhije, temelječe na negativni svobodi.

SUMMARY

The simplification of procedures is a frequent response of institutional actors to the ambiguities that arise in spatial planning processes. Kos (2002) mentions that, from this point of view, formalized spatial planning systems are less and less prepared to reflectively evaluate the content of spatial interventions and are instead trying to increasingly instrumentalize the procedures in order to effectively solve ad hoc problems that occur in space. In this context, efficiency is represented as the speed of solving small spatial planning problems, while too little attention is paid to the long-term effects of spatial planning decisions. The communication process in spatial planning requires extremely complex coordination, a lot of effort, resources, and involves lengthy preparatory procedures that are often simplified and shortened by planners to speed up the implementation of spatial interventions. That is why it is not surprising that the growing number of conflicts and communication problems are arising in relationships between investors, planners, institutional actors and local stakeholders that are most concerned about spatial interventions.

The article attempts to first present the importance of fluid spatial planning in the context of emerging social instabilities and then to analyze the perceptions of various actors regarding fluidity in spatial planning. It seems that spatial planners or local authorities understand the fluidity in spatial planning significantly differently from the inhabitants (local communities) or other stakeholders who use certain spaces and localities on a daily basis. Fluidity in spatial planning is in this perspective understood as fluid or multidirectional (omni-directional) information exchange between different stakeholders. The fluidity within the communication process often seems too radical or too excessive and consequently becomes a frequently ignored element in spatial planning. The article takes into consideration the examples of the Norwegian city of Tromsø, the renovation of the Bežigrad stadium in Ljubljana and the search for the location of low and medium radio-active waste site in Slovenia and analyses the advantages and dilemmas, barriers posed to the establishment of a communicatively open spatial planning process. It also tries to emphasize why individual elements of fluid spatial planning are necessary for the creation of a more sustainable spatial development policy.

The article elaborates that fluid spatial planning, despite a multitude of definitions, remains a relatively unclear concept. This is particularly reflected in the experiments of its application in practice, where different actors come to various interpretations about its effectiveness and usefulness. The analysis of case studies reveals that there is a need for a greater presence of at least some of the elements of communication fluency in spatial planning. The multidimensionality of communication process and the ability to respond to information appearing in the public seem to be an indispensable minimum standard to begin the establishment of fluidity in spatial planning, which is only realized through the transfer or even distribution of decision-making power among all stakeholders concerned by spatial transformations.

In the context of Slovenia, the transfer of decision-making power to stakeholders does not come spontaneously, but depends on a large extent of social, cultural, economic, and operational capacities of involved stakeholders. The example of fluid spatial planning in Tromsø has from this point of view revealed some important characteristics that could be translated into the Slovenian environment with certain adjustments. First of all, it is worth mentioning that the change in discourse among stakeholders was initiated by the application of fluid spatial planning in practice. Not only were the mechanisms for more effective communication between (previously) stronger and weaker stakeholders initiated, but more importantly, the process ignited the learning or acquiring of necessary knowledge and accumulation of cultural, professional capital in groups that were previously excluded from the process. The transfer of knowledge about the possibilities of participating in spatial planning processes to weaker stakeholders seems to be one of the key successes of the experiment in Tromsø. The empowerment of weaker stakeholders has, from this point of view, triggered important long-term and more permanent systemic changes, which also stayed in place also after the end of the fluid spatial planning experiment.

The experiment in Tromsø points to another important feature of fluid spatial planning. The abolition of the experiment after a one-year period shows the utmost importance of time aspect when applying the concept. Fluid spatial planning has exceptional characteristics for opening the spatial planning procedure to various stakeholders but has to be followed by a more precise implementation process after a certain period. In other words, every strategic spatial planning must be followed by a period of fluid (tactical) spatial planning, which is again followed by strategic and so on. Reiterating the individual phases in the spatial planning process seems to be the most appropriate way of solving the problems that arise from the immanently conflicting distribution of power among various stakeholders involved in spatial interventions.

Literatura

- Arnstein, Sherry (1969): A ladder of citizen participation. *Journal of the American Institute of Planners*, 35 (4): 216–224.
- Bauman, Zygmunt (1998): *Globalisation: The Human Consequences*. Cambridge: Polity Press.
- Bauman, Zygmunt (2000): *Liquid Modernity*. Cambridge: Polity Press.
- Beck, Ulrich (1992): *Risk society – Towards a new modernity*. London: Sage.
- Berlin, Isaiah (1969): *Four Essays on Liberty*. Oxford: Oxford University Press.
- Castells, Manuel (1996): *The Rise of the Network Society*. Oxford: Blackwell.
- Chase, John, Crawford, Margaret, in Kalinski, John (1999): *Everyday urbanism*. New York: Monacelli Press.
- De Certau, Michel (1984): *The Practice of Everyday Life*. Berkeley: University of California Press.
- Deleuze, Gilles, in Guattari, Felix (1986). *City state. Zone*, 1–2, 194–199.
- Forester, John (1999): *The Deliberative Practitioner. Encouraging Participatory Planning Processes*. Cambridge: MIT Press.
- Gantar, Pavle (1993): *Sociološka kritika teorij planiranja*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Giddens, Anthony (1990): *Consequences of Modernity*. Cambridge: Polity Press.
- Harvey, David (2000): *Spaces of hope*. Berkeley: University of California Press.
- Healey, Patsy (1997): *Collaborative Planning: Shaping places in Fragmented Societies*. London: Macmillian Press.
- Healey, Patsy (2000): *Planning in Relational Space and Time: Responding to New Urban Realities*. V G. Bridge in S. Watson (ur): *A Companion to the City*: 517–530. Oxford: Blackwell Publishers Ltd.
- Hillier, Jean (2007): *Stretching beyond the horizon: A multiplanar theory of spatial planning and governance*. London: Ashgate.
- Innes, Judith, in Booyer, David (2003). *Collaborative policymaking: governance through dialogue*. V M. Hajer in H. Wagenaar (ur): *Deliberative Policy Analyses*: 33–59. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kitchin, Rob (2014): *Making sense of smart cities: Addressing present shortcomings*. *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, 8 (1): 131–136.
- Kos, Drago (1998): *Usklajevanje prostorskih vidikov v razvojnih strategijah vladnih resorjev*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Inštitut za družbene vede, Center za prostorsko sociologijo, Urbanistični inštitut Republike Slovenije.
- Kos, Drago (1999): *Analiza izkušenj v predhodnem postopku izbora lokacije odlagališča NSRAO: mnenja lokalnih skupnosti*. Ljubljana: FDV.
- Kos, Drago (2002): *Praktična sociologija za načrtovalce in urejevalce prostora*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

- Latour, Bruno (2005): *Reassembling the social: an introduction to actor-network-theory*. Oxford New York: Oxford University Press.
- Nyseth, Torill, Pløger, John, in Holm, Trine (2010): Planning beyond the horizon: The Tromsø experiment. *Planning Theory*, 9 (3): 223-247
- Medved, Primož (2015): Avtonomna trajnostna soseska – družbenobivanjski urbani model 21. stoletja? *Teorija in praksa*, 52 (1-2): 252-269.
- Nyseth, Torill (2012): Fluid Planning -- A Meaningless Concept or a Rational Response to Uncertainty in Urban Planning? V J. Burian (ur.): *Advances in Spatial Planning: 27-46*. Rijeka, Shanghai: InTech. DOI: 10.5772/35098.
- Offe, Claus (1987): The Utopia of the Zero-Option. *Modernity and Modernization as normative Political Criteria*. *Praxis International*, 7 (1): 1-24.
- Paskaleva, Krassimira, Evans, James, Martin, Christopher, Linjordet, Trond, Yang, Dujan, in Karvonen, Andrew (2017): Data Governance in the Sustainable Smart City. *Informatics 4 (41) 1-19*; doi:10.3390/informatics4040041.
- Pahl, Ray (1977): Managers, technical experts and the state. V M. Harloe (ur.): *Captive cities: studies in the political economy of cities and regions: 49-60*. London, New York: Wiley.
- Simonsen, Kirsten (2004): Networks, flows, and fluids – reimagining spatial analyses? *Environment and Planning*, 36: 1334-1340.
- Thompson, Emine Mine (2016): Smart City: Adding to the Complexity of Cities. V *Complexity & Simplicity – Proceedings of the 34th eCAADe Conference – Volume 1: 651-660*. Oulu: University of Oulu.
- Urry, John (2000): *Sociology beyond societies: Mobilities for the Twenty-First Century*. London: Routledge.
- Uršič, Matjaž (2016): Online news media and local stakeholders in the urban development process – The case of renovating the Bežigrad Stadium in Ljubljana. *Teorija in praksa*, 53 (5): 1191-1212.

Podatki o avtorju

doc. dr. Matjaž Uršič, višji znanstveni sodelavec
 Katedra za analitsko sociologijo
 Center za prostorsko sociologijo
 Službeni tel.: 01/ 5805-349
 Email: matjaz.ursic@fdv.uni-lj.si